

meest originele lijkt mij nog altijd Cazaux. Dat zou dan ook mijn advies zijn aan een Franse boekenliefhebber, die ik aarzelend zag bladeren in Quilliets *Guillaume le Taciturne*. Voor Nederlandse historici lijkt mij het voornaamste, dat vergelijking van al deze publicaties een aardig onderwerp voor een scriptie kan opleveren.

A. Th. van Deursen

B. Dumont, *Aux origines des communes. Les communautés villageoises dans les pays de Daelhem et de Limbourg XVIe-XVIIIe siècle. Genèse, structures, évolution* (Collection histoire in 8° LXXXIX; Brussel: Crédit communal, 1994, 627 blz., Bfl300,-, ISBN 2 87193 189 5).

Aan één van de kleinste van de XVII provinciën van de Nederlanden, nochtans tweede in de protocollaire orde, Limburg, werd zopas een uitgebreide studie gewijd door Bruno Dumont. Het is een deel van zijn doctoraal proefschrift in de wijsbegeerte en de letteren, hetwelk hij bij de Universiteit van Luik heeft verdedigd. Het doel van deze studie is een diepgaander onderzoek naar de voorganger van de gemeente, de plaatselijke macht welke twee eeuwen geleden opgericht werd en nog steeds functioneel is. Het is derhalve een institutioneel onderzoek hetwelk ertoe strekt de wijze van organiseren van het plaatselijk openbaar leven, de omschrijving en het beheer van de gezamenlijke belangen, en de acteurs en de deelnemers aan de openbare zaken, te leren kennen. De dorpsgemeenschap van het *Ancien Régime* was immers de ware smeltkroes van het sociale leven. De meerderheid van de bevolking, vooral op het platteland, kende voor alles — zelfs uitsluitend — dit machtsniveau. Het is door deze tussenpersoon dat de betrekkingen met de buitenwereld en met name met de staat, welke meer en meer centraliserend en op dwingende wijze optrad, kenbaar werden gemaakt.

De gemeenschap van inwoners wordt beschouwd als een wereldlijke werkelijkheid. Het vaak voorkomend gebrek aan bronnenmateriaal dat zij heeft nagelaten, heeft veel geestdriftigen ontmoedigd. Toch heeft de auteur de uitdaging aangenomen. Hij heeft een vrij homogeen gebied — een zestigtal lokaliteiten binnen het hertogdom Limburg (Eupen inbegrepen) en een deel van het graafschap Daelhem dat bij de Zuidelijke Nederlanden gebleven is tussen 1661 en 1785 — kunnen beschrijven, voor hetwelk een vrij rijkelijk gestoffeerd documentair corpus voor het tijdperk teruggaande tot in het midden van de zestiende eeuw voorhanden was: boekhoudkundige en fiscale bronnen, soms beknopt, nagelaten door de schepenbanken en de instellingen van de gemeenschappen, waaraan kunnen toegevoegd worden de archieven van de Staten van Limburg en Daelhem, van de dynamische Commissie voor de openbare lasten, opgericht in 1778, maar ook van de Raad van Brabant en van de centrale instellingen van de Nederlanden.

De voorstelling van het kader binnen dewelke het onderzoek zich situeert, begint met een geografische en economische omschrijving (voornamelijk in de zeventiende en achttiende eeuw). De auteur legt zich met vreugde toe op een oefening van de gehele geschiedenis, verschillende facetten van de landschappen, van de architectuur en van de economische troeven — of belemmeringen —. In dat opzicht vult de auteur de gezichtspunten opgenomen in de werken van J. Ruwet en P. Servais met informatie afkomstig uit de archieven van de griffies van de schepenbanken aan. De specificiteit van het plateau van Herve, beroemd voor zijn agrarische revolutie van de zestiende eeuw, benadrukkend, vermijdt hij zorgvuldig het te verwarren met het land van Limburg-Daelhem (wat het recente werk van J. Baerten, *Harde Vlaamse koppen. De boeren van Voeren ...* (Sint-Genesius-Rode, 1995) 11-24, verwijt aan J. Ruwet). Want er is ook sprake van de grensgebieden van de Ardennen, de Condroz en Haspengouw, behorend tot dit politieke gebied. De mateloze precisie van de analyse manifesteert zich bij

voorbeeld wanneer het erom gaat de afbakening tussen de Romaanse en de Germaanse talen te behandelen. Het fluctuerend karakter van de scheiding wordt in herinnering gebracht (de uitwinning van de Limburgse *scripta* door de *brommesch*) (71-72). Anderzijds, stemmen de gebiedsomschrijvingen genoemd *quartier wallon* en Dietse bannen niet altijd overeen met de taalgrens, een werkelijkheid uit het *Ancien Régime* die men weleens vergeet.

Het hoofdstuk met betrekking tot de algemene geschiedenis gaat terug tot het ontstaan van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas. De auteur heeft de sporen verzameld van een gemeenschappelijke band voorafgaand aan de oprichting van territoriale vorstendommen afkomstig van de verdeling van het Karolingische Rijk. Het voorwoord beschrijft overigens de progressieve banden die werden geweven tussen deze provincie en Brabant, daarna met het geheel van de Nederlanden, sinds de slag van Woelingen. Maar hij nuanceert deze tendens ook door het behoud van sterke particularistische factoren in verhouding tot andere provinciën te benadrukken, maar ook tussen de vier samenstellende delen van Limburg en de Landen van Overmaas zelf.

De inventaris van de gemeenschappelijke plaatselijke organismen is vergezeld van een klassement opgemaakt in de chronologische volgorde van het verschijnen en bovendien volgens de afbakening van de bevoegdheidsomschrijvingen, de specifieke kenmerken en de bestaansredenen van elk der samenstellende delen. Vier types entiteiten werden geanalyseerd: de hoge heerlijkheden (met de schepenbanken), de (hoofd)bannen, de parochies en de gehuchten. Het fenomeen van de hoge heerlijkheden kwam slechts zeer laat tot stand in de gebieden Limburg-Daelhem. Nochtans, beheerste zij bijna het gehele territorium, buiten de plaatsen Daelhem, Limburg en Kelmis. Waar de auteur duidelijk de ban onderscheidt als koninklijke administratieve indeling van de particuliere heerlijkheid, verdwijnt dit onderscheid bijna volledig wanneer er sprake is van de fiscaliteit (168-169). Het methodisch gebruik van de kaart van Ferraris zou misschien interessante informatie kunnen aanbrengen overeen symbool van de hoge rechtspraak: de galg (156). Het probleem van de territoriale grenzen bekleedt een keuzeplaats in de karakteristieken van elke entiteit. Er zou daar geen absolute samenloop zijn in de afbakening tussen de fiscale hoven en de hoge heerlijkheden (163). Bovendien, zouden de grenzen van de hoge rechtbanken berekend worden op deze van de parochies (164 en 188). Welnu, de ruimtelijke afbakening van deze is pertinent betwist (189). Voor het overige is het aannemen van dergelijke perimeters door de Franse autoriteiten, bij de afbakening van de gemeenten, tot op heden nogal betwist.

Zich baserend op die gegevens, reconstitueert de studie de etappes van de oorsprong van het gemeenschappelijk kader, aangeduid onder de term *régence*, door de invloeden van de verschillende organen van de plaatselijke machten te verenigen. De gemeenschappelijke goederen en de fiscale verdelingen tussen de bewoners doen dienst als katalysators. Een ander oorspronkelijk kenmerk van dit gebied is afkomstig van het ontwikkelingsniveau bereikt door het regentschap, terwijl in zekere andere provinciën de gemeenschap nauwelijks juridische erkenning genoot. Op elk ogenblik onderlijnt de auteur de gevaren van een oppervlakkige lezing van de documenten. Het is waar dat hij hier het resultaat aflevert van de vermenging van een enorme hoeveelheid van originele documenten uit de praktijk met een herlezing, in het licht van deze eerste, van de uitgegeven juridische bronnen. De rollen toegekend aan de verschillende uitdrukkingswijzen van deze plaatselijke structuur (*yaetgedingen*, vertegenwoordigingen en regentschap) zijn aldus opnieuw gedefinieerd met een grote bekommernis tot duidelijkheid.

Het nauwkeurig bekijken van de externe machten, omvattende de gemeenschappelijke instelling, vervolledigt het panorama. Het betreft vooral de heer en de priester, vervolgens de Provinciale Staten en tot slot de centrale macht. Men kan het betreuren dat enkel de pagina's 562-

572 gewijd zijn aan de oprichting van een alomtegenwoordige centrale macht tijdens het Oostenrijks tijdperk. Een specifieke studie over dit onderwerp is evenwel aangekondigd. De hervormers welke met de plaatselijke realiteiten geconfronteerd werden zoals G. de Feltz, die de telling van Limburg invoerde in 1776 volgens Luxemburgs model, reeds tien jaar oud, en werkte aan de zijde van Jacques le Clerc, rapporteur aan de Jointe voor Besturen in 1765 voor de Brabantse, Limburgse en Luxemburgse dossiers, zouden daar hun plaats vinden.

Als uitmuntend kenner van het *Ancien Régime*, speelt de auteur op uitstekende wijze met het bedrog van homonymies: de begrippen laat, ban, burgemeester of baljuw bijvoorbeeld omvatten plaatselijke betekenissen welke duidelijk gepreciseerd worden en soms zeer variabel zijn. Elke onderzoeker die geconfronteerd wordt met de werkelijkheden van de plaatselijke geschiedenis zal in deze definities een hulpmiddel vinden dat niet overbodig is.

Een waardevolle naamlijst sluit het werk af. Preciseren wij dat A. W. en Arnold-Wauthier-Jos. [de] Limpens in feite dezelfde ambtenaar aanduiden, van oorsprong van het gebied van Valkenburg, advocaat-fiscaal (1745-1750) en lid van de Geheime Raad (1750-1757), waarvan de rol te miskend blijft. Wat betreft de familie Bertholff de Belven, heren van Balen (468), zou er een familieband zijn met Beelen-Bertholff, kweekschool van hoge ambtenaren?

Het onderwerp van dit meesterlijk onderzoek vult een belangrijke lacune op in de kennis van het politiek en dagelijks sociaal leven van het merendeel van de bewoners van onze contreien die de plattelandsbevolking van het *Ancien Régime* was. De uitzonderlijke kwaliteit van de resultaten, gereconstrueerd in een levendige en kleurrijke stijl, maakt van dit werk, laureaat van de *Prix d'Histoire 1986* van het Gemeentekrediet, een onvermijdbare referentie voor het onderzoek inzake plaatselijke instellingen, hierin inbegrepen de andere provinciën van de oude Nederlanden.

C. de Moreau de Gerbehaye

E. Cockx-Indestege, W. Waterschoot, ed., met medewerking van M. de Schepper, e. a., *Uyt ionsten versaemt. Het landjuweel van 1561 te Antwerpen* (Brussel: Koninklijke Bibliotheek Albert I, 1994, 204 blz., ISBN 90 6637 057 2).

In september 1994 was er in de expositieruimte van de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel een heel bijzondere tentoonstelling te zien. Degenen die in die ene maand in de gelegenheid waren hem te bezoeken, zullen dat niet snel vergeten zijn. Maar gelukkig voor alle anderen is er nog de catalogus, die althans enigszins een indruk geeft van wat men toen heeft gemist. Onderwerp van de tentoonstelling was een verzameling documenten van het in 1561 te Antwerpen gehouden 'landjuweel': een rederijersfeest waaraan vijftien kamers uit Brabant deelgenomen hebben en dat bijna de hele maand augustus heeft geduurd, waarna er tot 7 september nog een zogenaamd 'haagspel' volgde van vier kleinere kamers. Aanleiding was de restauratie van deze 83 bladen met prachtig ingekleurde tekeningen, gedichten en liederen.

De catalogus biedt echter meer dan de beschrijving van het toen tentoongestelde. In een 35 pagina-lange inleiding behandelt Dirk Coigneau de rederijersbeweging in het algemeen en het Antwerpse landjuweel van 1561 in het bijzonder. Vervolgens bespreekt Marcus de Schepper de figuur van Edward van Even, de negentiende-eeuwse Leuvense archivaris die als eerste deze bundel documenten bestudeerde en editeerde, en doen Ann Peckstadt en Lieve Watteeuw verslag van de restauratie van de hier en daar flink beschadigde bladen. Het eigenlijke catalogus-gedeelte omvat 76 nummers. Eerst komen er zestien aanpalende stukken: twee bundels met archiefmateriaal, waaronder (nr. 16) de 'Originele Proces-verbalen' van het landjuweel van 1561, opgesteld door de toenmalige Antwerpse stadssecretaris Alexander Grapheus; acht